

AB SÜRECİNDE TÜRKİYE VE ÇEVRE GÜVENLİĞİ*

Şeyma ŞİRAZ^{357*}, Elif SARIZ¹, Muhammed AKSU¹, Demet DEMİROĞLU³⁵⁸

Özet

Çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıkların etkileşimi sonucunda oluşan fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir süreçteki toplamıdır. Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyeti olarak tanımlanmaktadır.

Güvenlik ve çevre arasındaki bağlantıyla ilgili ilk tartışmalar, 1980'lerde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun bu bağlantıyı sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak ifade etmesi ile başlamıştır. Çevre kavramı dünya nüfusunun artması ile birlikte 2000'li yıllardan itibaren öne çıkmaya başlamıştır. Bu konu çevresel bozulma, iklim değişikliği, kıt kaynaklar, yoksulluk, şiddet, kötü yönetilen kaynaklar, istikrarsızlık, çevre mültecileri ve askeri güvenlik gibi konuları da içine alarak bir güvensizlik hali olarak tanımlanmıştır.

Çevre politikalarını AB 'ye üyelik sürecinin şekillendirdiği Türkiye'de ise özellikle 20. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak yaşanan hızlı ve plansız sanayileşme, yanlış arazi kullanımı, plansız kentleşme ile birlikte insan ve çevre sağlığını tehdit edici boyutlara ulaşmıştır; bu tehlike küresel ısınma, kuraklık, iklim değişikliği, içme suyu kaynaklarının azalması ve bozulması şeklinde kendini göstermiştir.

Türkiye AB'ye 14 Nisan 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 3 Ekim 2005 yılında Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başlamıştır. Aynı yılın ekim ayında, müktesebat uyumu kapsamında çevre güvenliği başlığı altında yer alan 35 alt başlıkla (Çevresel Etki Değerlendirme, Stratejik Çevresel Değerlendirme, Hava Kalitesi, Su Kalitesi, Atık Yönetimi, Biyolojik çeşitlilik, Endüstriyel Kirliliğin Önlenmesi ve Risk Yönetimi, Gürültü Kirliliği, İklim Değişikliği, Nükleer Güvenlik ve Radyoaktif Kirliliğin Önlenmesi gibi) "Tarama Süreci" ne girmiştir. Türkiye AB üyelik sürecini tamamlamak için bahsi geçen bu alt başlıklar ile ilgili konularda bilimsel ve uygulanabilir çevre politikaları üretmek zorundadır.

Bu çerçevede çalışmada öncelikli olarak çevre güvenliği kavramı ve kavramın tarihçesi hakkında bilgi verilecek; daha sonra AB sürecindeki Türkiye'de çevre güvenliği konusunda uygulanan politikalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: AB, Çevre, Güvenlik, Türkiye

TURKEY in the EU PROCESS and ENVIRONMENTAL SAFETY

Abstract

Environment is the sum of physical, chemical, biological and social factors resulting from the interaction of human activities and organism in a given process. Security is defined as the fact that the legal order is carried out without interruption in the life of the society and people can live without fear and the safety of persons.

Debate on the link between security and environment has evolved since the World Environment and Development Commission (WEDC) in the 1980s, when it referred to this linkage as an important element of sustainable development. Issue of Environmental Security started to stand out from the 2000s with increasing of the world population. This is defined as a state of distrust, including environmental degradation, climate change, scarce resources, poverty, violence, mismanaged resources, instability, environmental refugees and military security.

In Turkey, where environmental policy is shaped by the EU accession process, technological developments, particularly experienced in the 20th century and in depending on the development of rapid industrialization, industrial waste negative impact on the environment, threaten the environment and human health agent has reached such dimensions, that the danger of global warming, drought, climate change, in the form of reduction of drinking water sources reached a dangerous size.

April 14, 1987 year in Turkey to the EU were found in the application for full membership. October 3, 2005 year in Turkey's EU accession negotiations began. In October of the same year, within the scope of alignment with the acquis, it entered the screening process with 35 sub-titles (Environmental Impact Assessment, Strategic Environmental Assessment, Air Quality, Water Quality, Waste Management, Biodiversity, Industrial

357 Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi

*Sorumlu yazar: sirazseyma@gmail.com

358 Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Pollution Prevention and Risk Management, Noise Pollution, Climate Change, Nuclear Safety and Prevention of Radioactive Pollution etc.) under the heading of environmental safety. Turkey issues related to this sub-heading to complete its EU accession process must produce scientific and applied environmental policies.

In this context, firstly, concept of environmental safety and history of the concept will be given. It will then be evaluated on environmental security policies implemented in Turkey in the EU accession process.

Keywords: EU, Environment, Security, Turkey

GİRİŞ

Çevresel bozulmalar, dünyanın geçirdiği savaşlar, ülkeler arasında ekonomik, siyasal, sosyal iş birliği ve karşılıklı diyaloga dayanan bir süreçtir. Güvenlik kavramı geçmişten günümüze hayatımızın her alanında yer edinmiş ve her geçen gün önemini arttırarak kendini göstermeye çalışan bir kavramdır. Salt askeri güvenlik anlayışından kendini soyutlamış sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel konularda da kendine yer edinerek kavramsal çerçevesini genişletmiştir. Bununla birlikte küreselleşme olgusunun bir parçası haline gelmiş ve dünyanın en büyük sorunlarından biri olan çevre konusunda ulus ve ulus ötesinde de önem kazanmıştır. Güvenlik kavramı dünyanın her yerinde güven içinde yaşamayı ifade etmektedir. İnsanlar çevre ve güvenlik konularını birlikte ele almaya ve düşünmeye başlamışlardır. Bu bağlam da güvenliğe yönelik gözdağı ve tehditlerin kapsamı genişletilerek, çevresel etkilerin göz önünde bulunması gerektiği anlaşılmıştır; ekolojik güvenliği de içinde barındıran *çevresel güvenlik* kavramından da bahsedilmeye başlanmıştır. Çevre sorunları günümüzde sadece bir devlete ait bir problem olmadığı, uluslararası boyuta güvenlik problemi olduğu kabul edilmiştir. Çünkü çevrenin sınırları yoktur ve çevre bir bütündür. Bu yüzden çevreye ilişkin sorunların çözümü devletlerin yalnızca çözebileceği bir sorun olmaktan çıkmış ve çığ gibi insanlığı küresel boyutta tehdit etmeye başlamıştır.

Dünyada 1960'lı yılların son çeyreği itibariyle ihtiyaçlar artmış üretim tesisleri kurulmuş ve çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretimin artması ile birlikte doğaya verilen zarar toplumsal refahı da etkilemeye başlamış ve ilk önlemler Avrupa Birliğinde alınmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle çevre sorunlarıyla uluslararası boyuta ilgilenilmeye II. Dünya Savaşından sonra başlanmış, Soğuk Savaş döneminden sonra ivme kazanmıştır.

Türkiye AB'ye 14 Nisan 1987 yılında tam üyelik için başvurusu da bulunmuştur. 1993 yılında Türkiye ve AB "Gümrük Birliği" görüşmeleri başlamış ve 1996 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi, Komisyonunun ikinci Türkiye Raporundaki tavsiyelerine uyararak 1 Aralık 1999'da Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye AB üyeliği için aday statüsü verilmiştir. 2011 yılında Türkiye'nin AB'ye katılım süreci yol haritası belirlenmiştir. 2001 yılında yapılan Kopenhag Zirvesinde Avrupa Konseyi "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı İPA" sistemiyle Türkiye'ye mali desteği artırma kararı almıştır. Avrupa Konseyi Türkiye'nin üyelik görüşmelerini 2004 yılında başlatmaya karar vermiştir. 3 Ekim 2005 yılında Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başladı, aynı yılın ekim ayında, müktesebat uyumun analitik incelemesi olan "Tarama Süreci" 35 başlıkla başlamıştır. Son olarak aynı yıl içerisinde Türkiye'nin katılım ortaklığı belgesini Konsey kabul etmiştir. Son 13 yılda ise Türkiye ve AB ilişkileri inişli-çıkışlı seyir izlemektedir.

Yapılan bu çalışmada ilk olarak literatür taraması yapıp çevre kavramı ve çevre güvenliği kavramı hakkında bilgi verilmiş olup daha sonra AB sürecindeki Türkiye’de çevre güvenliği konusunda uygulanan politikalar değerlendirilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çevre Nedir?

Çevre, bir şeyi dört yönü bakımından kuşatan yakın yerler, bir şeyin dolayı anlamına gelmektedir. Canlı ve cansız varlıkların bulunduğu her türlü fiziksel alanlar çevredir. Ruşen Keleş çevreyi genel anlam da şu şekilde tanımlamaktadır; insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da dolaysız bir süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır (Torunoğlu, 2016: 4).

Çevrenin önemli bir ögesi olan insanoğlu, var olduğu günden bu yana, çevresi ile olan yakın ilişkileriyle gözlemlenmektedir. Çevre ile insan ilişkisi uyum içinde yaşanan bir etkileşimden insanın güç kazanmasıyla çevreyi kullanmasına ve ondan yararlanmasına evrilmiştir. İnsan çevreden hem etkilenir hem onu etkiler (<https://bilgikapsulu.com>, 2019).

Bu çerçeveden bakıldığında çevrenin içine almadığı hiçbir alan ve süreç bulunmamaktadır. Bir başka deyişle çevre canlıların var olduğu ortamdır, yeryüzünde tüm canlılar birbirleriyle etkileşim içindedirler. Çevre kavramının geniş bir alanı içermesi sınırlarının bazen belirli olmaması, çevre olgusunun tanımlanması da ve çevre koruma politikalarının oluşturulmasında sadeleştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu yüzden çevreyi nitelik yönünden ve mekan açısından ele almak gerekmektedir. Nitelik yönünden ele aldığımızda; toplumsal çevre ve fiziksel çevre olarak iki ayrım ve tanım yapılabilir. Mekan açısından baktığımızda ise, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası bağlamda tanım yapılabilir. (Torunoğlu, 2016: 4).

1. 2. Çevre Güvenliği Nedir?

Türk Dil Kurumu güvenliği "*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*" (<http://www.tdk.gov.tr>, 2019). şeklinde tanımlamıştır. Güvenlik kelimesinin, birden fazla tanımı bulunmaktadır. Güvende olmak zarara karşı korunaklı olmak durumudur. Dalby'ye göre ise güvenlik terimi "*kısmen her yerde bulunan ve tehditten uzaklaşmak isteyen bir dizi yaygın isteği ifade etmektedir*" (Dalby, 1992: 97'den akt. Vural, 2018: 21).

Çevresel bozulmaların doğa, insan, canlılar, cansızlar ve devletler üzerindeki etkileri ve bu etkilerin sonuçları çevresel güvenlik kavramını karşımıza çıkarmıştır. Bu iki kavram arasındaki etkileşim insanlığın başlangıcına dayansa da literatüre girişi 1960'lı-1970'li yıllardır. Çevresel konular, öncelikle ulusal gündem—de kendini göstermiş, daha sonra güvenlik bağlamında ele alınmıştır (Vural, 2018). Bu bağlamda çevreye yönelik bir güvenlik tehdidi sonucu ortaya çıkan yeni kavram ise çevresel güvenlik olmuştur.

Çevre güvenliği, çevresel kırılmaların çevre güvenliğini tehdit ve tahrip etmesi olarak tanımlanabilir. Çevreye verilen her türlü zarar, çevre güvenliğinin konusunu oluşturmaktadır. Çevresel güvenlik yerele indirgenecek bir kavram olmadığını bu konuda yapılan bir çok

araştırmada da görülmektedir. Çünkü çevre sorunları sınır tanımayan küresel boyutta olgudur. Küreselleşen dünyada çevre güvenliği ile ilgili olaylarda geleneksel ve klasik önlemlerin yetersiz kalması sonucu konuya ilişkin son yıllarda modern ve kalıcı çözümler ile çevre güvenliğine karşı tehditleri minimum seviyeye indirmeye çalışılmaktadır.

Güvenlik ve çevre kavramları arasındaki bağlantıyla ilgili ilk tartışmalar 1980'ler de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (World Commission on Environment and Development) bu bağlantıyı sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak ifade etmesi ile başlamıştır (Dalby, 2008). Çevresel konuların tam anlamıyla gündem olmaya başlaması ise yine kaynak problemleriyle alakalı olmuş ve özellikle 1973 Petrol Krizi ile kendine yetmenin önemi daha iyi benimsenmiştir. Aynı dönem de sanayileşmenin dünya üzerinde çevresel olarak yarattığı etkilerin fark edilmeye başlanması ve bu durumun devletleri etkisi altına almaya başlamasıyla birlikte, güvenliğin çevresel boyutlarının olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Ardından 1980'li yıllar da ozon tabakasının delinmeye başlamasının gözlemlenmesi, iklim değişiklikleri, kirliliklerin artması ve küresel ısınma gibi etkilerin hissedilmeye başlanması sonucu bu sorunlar popüler hale gelerek, çevre ve ulusal güvenlik bağlantılarına yönelik çalışmalar ve tartışmalar artmıştır. (Sençerman, 2013: 7-8'den akt. Vural, 2018: 27-28). Güvenlik ihtiyacının varlığı insanoğlunun var olduğu dönemden beri süregelen bir süreçtir. Çevre, insanların canlıların ve tüm kainatın yaşam alanı olarak düşünüldüğünde ona verilecek herhangi bir zarar tüm herkesi etkileyecektir. Bu yüzdendir ki çevresel güvenlik kavramı biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik bir çevre için vazgeçilmez bir unsurdur. Çevre Güvenliği Kavramı çevresel tehditlerden korunma ve bu zararları en aza indirmek için ortaya çıkmış ve çalışmalar yürütülen bir kavramdır.

2. TÜRKİYE'DE ÇEVRENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye' de cumhuriyet döneminden önce çevre ile ilgili konulara yer verilmemiştir. Cumhuriyetin ilk yılların da siyasi ve ekonomik yıpranmanın verdiği zararlar çerçevesinde öncelikle ülkenin kalkınması yönünde çalışmalara yer verilmiş ve yine çevre ikinci plana atılmıştır. Yeni Dünya düzeninin kurulmaya başlanmasıyla ülkelerdeki insan nüfusunun artmaya başlaması, yeni çıkılan savaşlar ve hammadde ve pazar bulan ülkelerin sanayileşme çabalarıyla çevresel kirlenmeler baş göstermeye başlamıştır. Dünya ile birlikte Türkiye'de bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır, kendi bekası ve geleceği için çevresel konuları ülke çapında değerlendirmeye almıştır.

Türkiye, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi gelişimini sürdürmek ve kalkınmasını hızlandırmak için 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatını kurmuştur ve kalkınma planları hazırlanmaya başlanmıştır. Bundan 3 yıl sonra 1963-1967 yıllarını kapsayan "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" hazırlanmış devamında 1968-1972 "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" oluşturulmuştur. Bu planlar da kalkınma sağlanması ve istikrarlı büyüme amacı güdülmekte ve çevre sorunları ve çözümüne yönelik konulara rastlanmamaktadır (Torunoğlu, 2016: 118).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını içine alan bir dönemdir, bu planda su, hava ve kıyı kirlenmesinden bahsedilmiş bu konulara dikkat çekilmiştir. Bu süre

içerisinde Türkiye ve Avrupa Ekonomi Topluluğu arasında 21 Mayıs 1973 tarihinde genişleme anlaşmaları sonuçlanmıştır ve 30 Haziran 1973 tarihinde I. Genişleme Anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalanmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Plan'da (1979-1983) çevre sorunlarına bölgesel gelişme ve yerleşme başlığı altında yer verilmiştir. 22 Ocak 1982 yılında Türkiye Avrupa Ekonomi Topluluğu Anlaşması askıya alınmıştır. 1985-1989 yıllarını içine alan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayileşme, kentleşme ve tarımda modernleşmenin yarattığı çevre sorunlarının çözümünde temel ilkelerden bahsedilmiştir. 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren askıya alınan Türkiye- AET ilişkilerinin tekrar canlanması süreci başlamıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) yerleşme-şehirleşme, çevre sorunları, konut ve içme suyu-kanalizasyon gibi sorunlara yer verilmiştir. Sürdürülebilirlik kavramından ilk kez burada söz edilmiştir. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre kaygıları ön plana çıkmıştır (Erdem, Yenilmez 2017: 97-119). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2007) ile ilgili görüşler hazırlık sürecinde "Çevre Özel İhtisas Komisyonu" kurulmuş, bu rapor ilk kez DPT ile ilgili bakanlık tarafından (çevre alanına yönelik kurumsal reform önerisi nedeni ile) sakıncalı bulunmuştur. Bu planın çevre alanındaki temel yaklaşımı ise;

- AB uyum sürecinin hızlanması
- Kurumsal reform
- Ulusal Çevre Eylem Planı'nın yenilenmesi üzerine şekillenmiştir (Torunoğlu, 2016: 119).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) " İstikrar içerisinde büyüyen gelirini daha adil paylaşan küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu benimsenmiştir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) günümüzde yürürlükte olan bir plandır. Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre konuları ile ilgili çevre duyarlı yaklaşımların ekonomik ve sosyal faydalarının artırılması, insanların şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılmasını öngörmüştür (Erdem, 2017: 109-111).

3. AB SÜRECİNDE TÜRKİYE ÇEVRE GÜVENLİĞİ

3. 1. AB Çevre Politikasının Oluşumu

AB çevre politikaları 1970'lerden itibaren önem kazanmaya başlamış, çevre, doğal kaynaklar ve canlı yaşamının korunmasına ilişkin kararlar 1980 yılından bu yana giderek artış göstermiştir. Çevreye yönelik tehditlerin artması ve çevredeki bozulmaların engellenmesi amacıyla Avrupa düzeyinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tarihsel olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu anlaşması olan 1957 tarihli "Roma Anlaşması"nda doğrudan çevreyle ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte çevre ile ilgili doğrudan bilgilerin yer aldığı ve kurucu anlaşmanın tamamlayıcısı niteliğinde olan Avrupa Tek senedinin 1987'de yürürlüğe girmesine kadar çevre ile ilgili herhangi bir geçerliliğin bulunmaması sebebiyle çevreye ilişkin alınacak önlemler Roma anlaşmasının rekabeti düzenleyen (100. ve 235. maddesine göre) hükümlerine göre yürütülmekteydi. Bu topluluk daha sonra ilk kez 1971 yılında yapılan Bakanlar Kurulu Konseyi toplantısında toplanma

kararı almış ve çevre konularına orada değinmiştir. Topluluk çevre üzerine üç program halinde; flora fauna ve peyzajın korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, su kalitesinin korunması, hava kalitesinin korunması gibi konularda kapsamlı yargılar kabul görmüştür (Çokgezen, 2007: 92-93).

Çevre alanındaki Topluluk eylemleri, Avrupa Birliği Anlaşması, ona bir "politika" statüsü verinceye kadar, kendini geliştirmeye devam etmiştir. 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ise sürdürülebilir gelişmeyi Avrupa Topluluğu (AT) amaç ve ilkelerinden biri haline getirerek konuyu bir adım öteye taşımıştır.

AB Çevre Politikasının temel hedefleri AT anlaşmasının 174. maddesinde aşağıdaki gibidir:

- Çevrenin korunması, kollanması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi,
- Bölgesel ve dünya çapındaki çevre problemleri ile ilgili olarak uluslararası seviyede tedbirlerin alınması
- Doğal kaynakların akılcı ve dikkatli bir biçimde kullanılması,
- İnsan sağlığının korunması (Sarıkaya, 2004: 1-10).

Anlaşmada belirtilen doğrultuda Avrupa Komisyonu yetkili uluslararası örgütler ve üçüncü ülkeler ile işbirliği yapabilecektir. Günümüzde bu Topluluk çevre konularında 30'dan fazla anlaşma ve sözleşmeye tabidir. Avrupa Ekonomik Topluluğunun çevre alanındaki mevzuatı ise çevrenin korunması için yapılmış Eylem Programları ve Anlaşmalar ile oluşturulan çeşitli ilkelere dayanmaktadır. Özellikle Amsterdam Anlaşması'nın 174 (2). maddesi, Avrupa çevre politikasının dayanacağı, Üye Ülkelerin somut yükümlülüklerine entegre edilmesi gereken ve gelecekte oluşacak mevzuatın yorumlanmasında yol gösterici vasıta olarak hizmet edebilecek ilkeleri sıralamaktadır (Sarıkaya, 2004: 1-10):

- *Yüksek Seviyede Koruma İlkesi:* Topluluğun bütün kurumları; Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu aldıkları ve alacakları kararlarda çevre politikalarını göz önüne alırlar.
- *İhtiyat İlkesi:* Bu ilke, ilk kez Maastricht Anlaşması'na dahil edilmiştir. Bu ilkeye göre herhangi bir karar alınmadan önce alınacak kararların çevreye verebileceği olumsuz sonuçlar göz önüne alınarak tedbirler alınmaktadır.
- *Bütünleyicilik İlkesi:* Çevre politikalarının bütün politikalara uyum sürecini içeren ilkedir.
- *Önleme İlkesi:* Çevreye verilebilecek zararların ortaya çıkmasından önce alınacak önlem ve tedbirleri kapsar.
- *Kaynakta Önleme İlkesi:* Bu ilke özellikle su ve atık gibi sektörlerde daha çok uygulanmaktadır. Çevresel zararın kaynağında önlenmesini öngörmektedir.
- *Kirleten Öder İlkesi:* Bu ilke kirletenlere, sebep oldukları kirlilik bedelinin ödettirilmesi bu sayede onları kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürünler ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir.

3. 2. AB'nin Çevre Eylem Programları

AB kapsamında günümüze kadar 7 adet çevre eylem programı oluşturulmuştur. Bu programlar ve konuyla ilgili alt başlıklar aşağıda belirtilmiştir.

1. Çevre Eylem Programı (1973-1977)

1973 ve 1976 yıllarını kapsayan bir süreçtir. Belirlenen amaçlar doğrultusunda çevre gürültü kirliliğine sebep olan tüm etkilerin en aza indirgenmesi ve bu hedefe yönelik uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde bulunmak AB'nin etkinlik alanının bir parçasını oluşturmaktadır.

- Kirleten öder ilkesi,
- Kirliliğin kaynaktan önlenmesi,
- Milli programların uyumlaştırılması ve koordinasyonu,
- Çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi,
- Çevre bilgilendirme prosedürünün yürürlüğe konması,
- Milletlerarası işbirliğinin özendirilmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerde Topluluk Politikasının etkisinin dikkate alınması.

2. Çevre Eylem Programı (1977-1981)

Aslında 2. Çevre Eylem Programı 1. Çevre Eylem Programının devamı niteliğinde olup geliştirilmeye çalışılmıştır. Yürürlükte kaldığı beş yıl boyunca kararlar verilmiş ve çevre planlama tasarıları oluşturulmuştur. Planın başlıca amacı hava ve su kirlenmesini engellemektir. Bu bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ilk defa bu programda gündeme gelmiştir. (Bayram T.T. vd., 2011: 34).

3. Çevre Eylem Programı (1982-1986)

Çevre politikalarında temel unsurlar; tarım, sanayi, ulaştırma ve enerji, politikaları gelmektedir. 3. Çevre eylem planında çevre kirliliğine yönelik geçici tedbirler alınmak yerine daha etkin ve caydırıcı önlemler alınmıştır. Bu programda 1. ve 2. Çevre Eylem Planına göre diğer politikalar üzerinde nispeten daha fazla olumlu etkinin olduğu görülmüştür. Teknolojinin geliştirilmesi önemli yer tutmakla birlikte çevre faaliyetlerinin sanayi ve istihdam alanında pozitif etki yapacağı vurgulanmıştır. 3. Programın en can alıcı kısımlarının başında "*kirliliği kaynağında önleme*" ilkesi gelmektedir (Karabulut, 2004: 319).

4. Çevre Eylem Programı (1987-1992)

Avrupa Tek Senedinde ele alınan politikalar etrafında oluşturulan program, çevrenin korunması amacıyla sorunları daha bütün olarak ele almış ve kirleten öder yerine önleyici politikalar ivme kazanmıştır.

Bu amaçla kirliliğin önlenmesi ile ilgili olarak 22 maddeye yer verilmiştir. Bu maddeler diğer programlarda bahsedilen konuları genel itibariyle ele almaktadır. Bunlara ek olarak altı başlık eklenmiştir (Feap, 1987:5'ten akt. Erdem ve Yenilmez, 2017: 101):

- Araştırma
- Genel Politika Yönelimleri,
- Uluslararası Düzeyde Eylem,
- Belirli Sektörlerdeki Eylemler,
- Avrupa Çevre Yılı,
- Çevresel Kaynakların Yönetimi,
- Kirliliğin Önlenmesi ve Kontrollü Yaklaşımı

Dördüncü Planı diğer planlardan ayıran en önemli özellikse çevre konusunda bazı Ulusal, finansman kaynaklarının devreye sokulmasıdır. Çevre Politikalarının diğer Birlik Politikaları ile ilişkilendirilmesi ve bu sayede çevre mevzuatının önemini artırması açısından dikkat çekmektedir.

5. Çevre Eylem Programı (1993-2000)

1993- 2000 yıllını kapsayan bir süreç olmakla birlikte bu planda ilk kez "*sürdürülebilirlik ilkesinden*" bahsedilmiştir. Sürdürülebilirlik ilkesi, biyolojik sistemlerin çeşitliliğinin ve üretkenliğinin devamlılığını sağlanmasıdır. Çevrenin kirlenmeden önce korunması gerek en ortak bir sorun olarak vurgulanmıştır. 19 Kasım 1993'te kabul edilen Maastricht Antlaşması "*çevreye saygılı bir sürdürülebilir gelişme*"yi temel hedef olarak belirlemiştir. Bu bağlamda üzerinde durulan konular asit yağmurları, iklim değişikliği, doğal kaynakların korunması, hava kirliliği, asit yağmurları ve su kaynaklarının korunması gibi konulardır. Bu Program da önem verilen maddelerinden birisi de "çevre ile dost olan firmalara verilen destektir."

6. Çevre Eylem Programı (2001-2010)

2001'in 24 Ocağında yürürlüğe giren 6. Çevre Eylem Planında *Çevre2000 Geleceğimiz, Seçimimiz*" adını almıştır. Bu planında on yıllık temel hedefler belirlenmiştir. Programın dört ana konusu; atıklar, doğa ve biyolojik çeşitlilik, doğal kaynaklar ve çevre ve sağlıktır. Avrupa Konseyi 1999' da Helsinki'deki, Komisyondan, 2001 Haziran'da yapılacak Göteborg Avrupa Konseyi'ne kadar, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlarının hepsini içeren ve göz önüne alan uzun dönemli, ortak bir strateji programı hazırlamasının istemiştir. Bu plan 2010 yılına kadar kapsayan bir dönemi işaret etmektedir. Gelecek 10 yıl için konulan ve ulaşılması gereken hedefleri içermekle birlikte bu programın uygulanması için gerekli stratejik eylemleri de aktarmaktadır (Toprak, 2006: 147-169).

7. Çevre Eylem Programı (2013-2020)

Bu program 2020'ye kadar olan hedeflerini belirtmekte ve 2050 yılı için uzun vadeli görüşler bildirmektedir." *Gezegeğin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak* " isimli sloganla kendini gösteren bu planda dokuz önemli ve öncelikli alanda konu belirtilmiştir.

- Birlik Çevre Mevzuatının uygulamasının geliştirilmesi,
- Birliğin kaynak-verimli, yeşil, rekabetçi düşük karbon ekonomisine geçişinin sağlanması.
- Birlikteki şehirlerin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi,
- Çevre ve iklim politikaları için gerekli yatırımın sağlanması,
- Birlik Çevre Mevzuatına yönelik bilgi ve deneyimin artması,
- Birliğin uluslararası çevre ve iklim sorunları konusundaki etkinliğinin güçlendirilmesi,
- Birliğin doğal sermayesinin korunması, muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi,
- Çevrenin diğer politika alanlarına entegrasyonun ve politikalarda tutarlılığın sağlanması,
- Birlik vatandaşların sağlık ve refahının çevre ile ilgili risklere karşı korunması

Bunun yanı sıra bu programla beraber AB çevre-dostu üretimin yaygınlaştırılmasına ön ayak olmaya çalışarak yatırımcıyı uzun vadede buna entegre ve teşvik etmeye çalışmakta, hızla yayılan yeşil ekonomiye geçişi hızlandıracak çalışmalara yer vermektedir (Seap,2013:174' den akt. Erdem ve Yenilmez, 2017: 102).

4. AB MEVZUATINA TÜRKİYE UYUM SÜRECİ

Avrupa'da çevreyi koruma ve düzeltme politikaları 1987 yılında yapılan Avrupa Tek Senedi ve anlaşma belgelerinde kendini göstermeye başlamıştır. 1992 Avrupa Birliği ve 1997 Amsterdam anlaşması ile çevre politikaları sürdürülebilir kalkınma alanında hukuki güvenceye alınmış ve çevre politikaları diğer alanlarda da genişletilerek ortak politikalarla uyarlanması için çalışmalar yapılmıştır. AB Çevre Mevzuatı 36 ana başlık olarak yürütülmeye başlanmış ve AB'ye üyelik müzakerelerinde öncelik verilen politikaların başında; KOBİ'ler, Ulaştırma, Enerji, Ortak Tarım Politikası, Sağlık, Tüketicilerin Korunması ve Sanayi gibi konuların diğer çevre mevzuatlarına uyum sağlaması için çalışmalar yürütülmektedir (<http://www.cevreciyiz.com>, 2019).

B Entegre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007-2023); Türkiye'nin AB'ye kabulü için koşullardan biri olan AB Çevre Müktesebatına uyması, yönetmeliğin etkin bir şekilde uygulanması gayesiyle gereksinim duyulacak teknik ve kurumsal altyapı; uygulanması mecburi çevresel konuların iyileştirilmesi ve düzenlemelerinin neler olacağına ilişkin detaylı bilgileri kapsamaktadır. Buna göre UÇES Kapsamında Türkiye başta hava, doğa koruma, endüstriyel kirlilik, su, atık ve yatay sektör başta olmak üzere çevre ile ilgili konular da amaç, hedef ve strateji ve gerçekleşmesi mümkün planların ortaya konulmasıdır (<http://europa.eu>, 2019).

Türkiye'de çevre kirliliği ile ilgili kavramlar AB ile aynı dönem olan 1970'li yıllara dayanmaktadır. Çevrenin önemi, ülkelerin sürdürülebilir kalkınması bağlamında ivme kazanmaya başlamıştır. Çünkü dünya çevreye önem vermekte ve bu yönde ticaret ve ekonomi şekillenmektedir. Ülkemizde çevre politikalarının gelişmesinde 1972 yılında Birleşmiş Milletler düzeyinde oluşturulan Çevre Konferansı etkili olmuştur. 2000 yılına kadar süregelen kalkınma planlarında çevre hakkındaki sorunlar hep ikinci plana ertelenmiştir, planlarda genel olarak ulusal kalkınmaya önem verilmiş çevresel politikaların kalkınmaya zarar verebileceği ihtimali göz önüne alınarak oluşturulmuş. Bu nedenle sekizinci beş yıllık kalkınma planı ile ilk kez çevre sorunlarının çözümü ve uygulanan politikaların Avrupa Birliği kurallarına ve uluslararası standartlara uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır.

AB Çevre Mevzuatının Türkiye gibi üyelik müzakerelerine başlayacak bir ülkede üç aşamalı bir uyum sürecinden geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu aşamalar;

- **Mevzuat Uyumlaştırması:** Bu süreçte en önemli olan noktalardan biri AB Mevzuatının Türkiye'ye uyumlaştırılmasıdır. Türkiye yönergelerden oluşan bu mevzuatı idari, hukuki ve kurumsal yapısına uygun olarak ilgili yönergeden sapmadan nihai amaca uygun olarak her türlü yöntemini kendisi belirleme hakkına sahiptir.
- **Mevzuatın Uygulanması:** Ulusal hukuka uyumlaştırılmış mevzuatın yetkili otoritelerce uygulanmaya çalışılması bu sürecin en önemli aşamasıdır.
- **Mevzuatın Yaptırımı:** Mevzuatın uygulanmasına yönelik kontrollerin yapılması ve uygun olmayan uygulamalara gerekli cezai yaptırımın uygulanması gerekmektedir (<http://www.cevreciyiz.com>, 2019).

Bugüne kadar yapılmış çalışmalar göz önüne alındığında AB Çevre Müktesebatına Türkiye'nin tam olarak uyduğu söylenemez. AB Çevre Müktesebatının uygulanmasının şu üç kurumsal yapı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu yapılar Devlet Kurumları, Özel Şirketler ve Belediyelerdir. Bu kurumlarda önemli olan atık yönetimi, endüstriyel kirlilik, doğanın korunması, su kalitesi ve hava kalitesi vb. konular üzerinde özellikle durulması gereken politikalardır. Çevre bir bütündür ve çevreye verilen her zarar bir ülkedeki sağlık, ticaret, ulusal ekonomi ve insanlığa yapılmış en büyük kötülüktür.

SONUÇ

Çevresel kirlilik, tek bir ülkenin sorunu olmaktan çok ülkelerin ve genel olarak küreselleşen dünyanın sorunu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda kendini geliştirmiş ve daha çabuk sanayileşen toplumlar çevre sorunları ile karşılaşmışlardır. Bunun için gerekli önlemlerin alınması ve her ülkenin kendine düşeni yapması için 1960 yılında AB ülkeleri birleştirmeye, ekonomik ve iktisadi kalkınmanın yanında çevresel kalkınmaya da öncülük etmiştir. Tabi bu topluluk kurulduğu andan itibaren çevresel sorunlarla tam anlamıyla ilgilenmemiştir, bunun sebebi de çevrenin bozulmaya başlaması fakat sorunların kendini belli etmemesidir. Son yıllarda sürdürülebilirliğe dikkat çekilmiş ve diğer sektörlerin çevre ile ilişkilendirilerek kalkınması, büyümesi ve gelişmesi önem kazanmıştır. Çevre AB'nin bugüne kadarki en kapsamlı, uyulması en zor ve en fazla önem verdiği konudur. Önemin sebebi

bütüne verilen zarar, geri dönülemeyecek sonuçların ortaya çıkması ve insanların sağlıklı çevre hakkının elinden alınmasıdır.

Türkiye'de kalkınma planların da çevrenin önemi belirtilmiş olsa da herhangi bir önem kaydedilmemiştir. 1987'den beri Türkiye, AT çevre mevzuatını incelemekte ve uyumlaştırma çabaları sürdürmektedir. AB Çevre Müktesebatının çevre faslı tüm üyelerin en zorlandığı alanlardan biridir. Çevre müktesebatına ilişkin mevzuat çok kapsamlı ve 300'den fazla Türk hukukuna uyarlanması gereken yasa vardır. Türkiye'nin çevre yasası konusunda eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksiklikler; çevre yasasındaki eksiklikler, uygulama eksikliği, çevre sorunlarını araştırma bu sorunların merkezine inme eksikliği ve çevre politikalarının diğer politikalarla uyumlaştırılmasında ve harmanlanmasında oluşan sorunlardır. Bu mevzuatın tam olarak yansıtılması yanında ek olarak uygulamaya konması önem arz etmektedir. Bunun için gerek yerel yönetimde gerekse idari yönetimde güçlü ve otoriter bir yapıya ihtiyaç vardır. Türkiye'nin çevre konusunda uyumlaştırma çabasına hız vermesi gerekmektedir, çünkü geç kalınmayı göze alınmayacak kadar önemli bir olgudur. Buradan anlaşılacağı üzere, Türkiye yasa yapma konusunda üstüne düşeni yapan fakat uygulama konusunda eksiklikleri ve tamamlanması gereken fazlaca sorunu olan bir ülkedir.

Kaynakça

- Bayram T.T., Altıkat A., Torun E. F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 33-38.
- Çokgezen, J. (2007). Avrupa birliği çevre politikası ve türkiye. *marmara üniversitesi iibf dergisi*, 23(2), 92-93.
- Dalby, S. (2008). Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 5(18), 179-195.
- Erdem, M. S. Yenilmez, F. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 91-119.
- <http://europa.eu>. (2019). <http://europa.eu>. 3 4, 2019 tarihinde <http://europa.eu>: http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm adresinden alındı
- <http://www.ab.gov.tr>. (2019). <http://www.ab.gov.tr>. 3 12, 2019 tarihinde <http://www.ab.gov.tr>: http://www.ab.gov.tr/files/SEP/cevrefaslidokumanlar/acquis_list_dg_env.pdf adresinden alındı
- <http://www.cevreciyiz.com>, 2019. (tarih yok). <http://www.cevreciyiz.com>. 2 14, 2019 tarihinde <http://www.cevreciyiz.com>: <http://www.cevreciyiz.com/makale-detay/646/ab-cevre-mevzuati-ve-turkiyenin-uyumu> adresinden alındı
- <http://www.tdk.gov.tr>. (2019). <http://www.tdk.gov.tr>. 3 13, 2019 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr>: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8944d3023804.77407630 adresinden alındı
- <https://bilgikapsulu.com>. (2019). <https://bilgikapsulu.com>. 03 13, 2019 tarihinde <https://bilgikapsulu.com>: <https://bilgikapsulu.com/cevre-ve-insan/> adresinden alındı

- Karabulut, E. (2004). *Avrupa Birliği Çevre Politikaları, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Sarıkaya, H. Z. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. *Su Kirlenmesi Kontrolü*, 14(1), 1-10.
- Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 147-169.
- Torunoğlu, E. (2016). Türkiye'de Çevre Politikasının Geiřimi. Eskiřehir.
- Vural, Ç. (2018). Çevresel Güvenliğin Geiřimi. *Ankara Üniversitesi Çevreblimleri Dergisi*, 20-38.

